

Restaurarea icoanei însângerate din Bač

Zsuzsanna Korhecz Papp

Introducere

Acest studiu prezintă restaurarea icoanei însângerate a Măicii Domnului¹ din mănăstirea franciscană din Bač (Bács), pictată de autor necunoscut. Restaurarea a avut loc în 2006, cu sprijinul fundației Illyés. Articolul prezintă pe lângă problematica restaurării, cercetării și procesul muncii, istoria și originea icoanei, care aparține tipului iconografic a Maicii Domnului însângerate, care protejează de pestă, răspândit în tot imperiul Habsburg. Cunoștința acestora a fost importantă pentru succesul realizării restaurării. Scrierea insistă asupra problemelor ivite în legătură cu restaurarea operei de artă, etica restaurării și atitudinea Institutului Național al Patrimoniului din Serbia.

Majoritatea restauratorilor nu-și desfășoară activitatea în muzee naționale sau universități, ci lucrează singuratic într-o regiune, și se gândește astfel: „nici legile, nici proprietarul nu pretind cercetările, care au implicații financiare, nu pot fi făcute pe loc și nu documentează decât ceea ce un restaurator cu experiență poate vedea și prin observare amănunțită”.

Baza etici restaurării este atitudinea față de opera de artă, iar azi, pe vremea realității legate de internet este greu de imaginat, să nu efectuăm analizele fototehnice (fotografie în lumină normală, razantă, UV, IR și raze X) cu prilejul unei restaurări, și să nu facem secțiuni stratigrafice pentru examinare microscopică. Pentru analizele cu aparatură complexă putem găsi parteneri, dar acesta necesită alergătură serioasă.

Acest studiu încearcă să dea răspuns, cum putem să restaurăm și să facem față etaloanelor de restaurare stabilite în timpul studiilor la universitate, respectând artefactul, atunci, când nu avem posibilități de a face analiză, și nu ne sunt la îndemână metodele stabilite.

Dacă este voință, toate acestea pot fi rezolvate cu o scrisoare, cu împrumutarea unei camere ce funcționează și în raza de unde IR, și cu ajutorul laboratorului de radiografie locală. Desigur, fiecare restaurator trebuie să aibă un aparat de fotografiat propriu și o lampă UV.

Rezultatele primite ne pot ajuta în cazul întrebărilor neprevăzute și sprijină munca restauratorului, sporind nivelul acestuia.

Mănăstirea franciscană din Bač

Orășelul Bač (Bács) se întinde pe marginea sud-vestică a regiunii numite Bácska a Provinciei Autonome Voivodina din Serbia, aproape de Croația și Dunărea. De la această localitate destul de uitată în ziua de azi, dar cu istorie veche și bogată, și-a primit numele comitatul Bács-Bodrog din regatul Ungariei. Ne fascinează dimensiunile ruinelor cetății de azi, ce a fost odată reședință episcopală, printre zidurile cărui regele sfânt Ladislau a ținut adunarea națională. În comparație cu Ardeal sau alte regiuni central-europene, acest ținut este destul de sărac în monumente istorice. Domnia turcilor iar apoi războaiele de eliberare au distrus aproape totul până-n temelii. Ce a mai rămas, nu este tratat corespunzător de către autoritățile sârbești, care favorizează întotdeauna estimarea și conservarea monumentelor istorice naționale proprii. Biserica Adormirii Măicii Domnului și mănăstirea franciscană din Bács, a fost martorul agitației secolelor. Casa Domnului a fost zidită de templieri, în secolul 12, de la ei au preluat franciscanii biserica în 1301². Primul document scris referitor la ea provine din anul 1169. Printre ziduri a funcționat în evul mediu și un spital. Sanctuarul și turnul gotic pot fi văzute și azi, dar frescele din bolta în rețea sunt acoperite cu var de secole. Turnul cu clopote și mănăstirea a fost renovată de către regina Elisabeta în 1370. În timpul turcilor biserica a fost transformată în geamie. Pe teritoriul depopulat și pustiit în această perioadă, dar mai ales după deceniile războaielor de eliberare, la sfârșitul secolului 17, cu conducerea călugărilor din Gradovrh, din ordinul bosniac franciscan, s-au stabilit în regiune mai ales șokaci. Până în 1923 au aparținut de ordinul franciscan Sf. Ioan de Capistrano al Regatului Maghiar, de atunci fac parte din ordinul franciscan croat Chiril și Metodie, cu sediul la Zagreb.

În secolul 18 a fost lărgită nava principală, s-a construit clădirea cu un etaj a mănăstirii și s-a făcut mobilierul în stil baroc³, picturile altarelor laterale erau făcute de meștri din Ungaria⁴.

În anul 2000, când specialiștii muzeului orășenesc din Subotica au vizitat și fotografiat⁵ monumentele de stil

¹ 1722, 143x109 cm, ulei, pânză

² Sekulić, dr. Ante: Franjevci u bačkom Podunavlju. (Fanjevačka prisutnost u Subotici). Subotica 2001. pp. 55-56.

³ Cvekan, Paškal: Franjevci u Baču. Virovitica 1985. .

⁴ Korhecz Papp Zsuzsanna: Újjászületések 2008. pp. 27-33.

⁵ Korhecz Papp Zsuzsanna – Kovacev Ninkov Olga: Barokk a Vajdaságban. Szabadka, 2005.

baroc din Voivodina în cadrul proiectului „Drumuri baroce în Ungaria”, pe coridorul exterior al mănăstirii franciscane din Bač autorul s-a întâlnit cu icoana aleasă ca temă a studiului prezent, simțind, că imaginea abia perceptibilă, albită a Maicii Domnului cere ajutor de la ea. Atunci, stând înaintea imaginii spălăcite autorul a promis – poate această abordare pare nesperioasă, dar este vorba mai degrabă de o obligație personală –, că va salva și restaura icoana. Dar realizarea n-a fost nicicum simplă. Cel mai ușor a mers obținerea unei burse care acopera cheltuielile restaurării, însă Institutul Regional al Patrimoniului nu avea de gând să permită restaurarea, cu toate că în ansamblul declarat de ei protejat, nu s-a efectuat nici un fel de activitate de restaurare, dar poate asta a și fost pricina. Și proprietarul, adică mănăstirea franciscană a fost nehotărâtă, fiindu-i frică de încălcarea prevederilor legii, dar în principiu nu au înțeles, de ce dorește restauratorul să restaureze tocmai această pictură. În final, după obiceiurile balcanice, prin influența altor sfere am primit autorizația de restaurare, cu impunerea efectuării cercetărilor și analizelor necesare, analize pe care ei nu au efectuat niciodată până- și nici de atunci. Acesta în cele din urmă nu a dăunat sarcinei, doar a făcut imposibilă respectarea termenelor limită. În sfârșit povestea s-a terminat cu succes, pentru că pictura restaurată a fost reîmbinată în altar, s-a tipărit icoană după ea, iar noi am continuat colaborarea fructuoasă cu franciscanii. În anii din urmă autorul a restaurat încă trei picturi în altar, în cazul cărora proprietarul nu a cerut autorizație.

Descrierea iconografică a picturii

Icoana însângerată a Măicii Domnului a făcut parte probabil dintr-un altar lateral. În *Historia Domus* este menționat, că în anul 1722 s-a ridicat un altar în onoarea Maicii Domnului, care în timp a suportat mai multe transformări, și eventual a fost scos din biserică, iar pictura așezată pe coridorul de la etaj.

Pictura, în afară de raritatea sa, mai este specială, deoarece aparține de un tip iconografic al Maicii Domnului însângerate, răspândit pe teritoriul Imperiului Habsburg. Pe pictura în ulei, pictată pe pânză (143x109 cm), putem vedea în postură frontală, înaintea fundalului brun, pe Maica Domnului, îmbrăcată în roșu, cu manta albastră, ornată cu litere (M – Maria, V – Virgo, AVE I – Isus, PA – Pater) și stele, și cu coroana împodobită pe cap. În fața ei stă Pruncul Isus, în haină verde, cu tiv aurit, ridicând mâna dreaptă în semn de binecuvântare, ținând în mâna stângă un sul de hârtie cu scris, pe care se citește următoarea: *Ingremio Matris sedet Sapientia Patris*, adică în brațele Mamei stă înțelepciunea Tatălui. Pe fruntea Fecioarei vedem o rană, din care sângele curge prin obraji ei pe Pruncul său. Pe partea de jos a picturii, pictată cu culori gri, a fost probabil un text care explica originea reprezentării, dar această parte a fost distrusă mai devreme. Atmosfera solemnă a picturii este accentuată de către cadrul decorativ negru, cu formă specială (*foto 1*).

Pictura din Bač este copia făcută în secolul 18 a unei icoane a Maicii Domnului, făcute probabil de un pictor necunoscut din Ungaria, la mijlocul secolului 17, aflată pe teritoriul de azi a Cehiei, în Klatovy (Klattau), (*foto 2*). Icoana „Panny Marie Klatovske” (adică Maica Domnului Klatovy), a fost comandată de Bartolomeo Ricolt, coșar italian și soția sa, după model medieval fiind înfățișată ca donatori în colțul stânga și dreapta de jos a picturii, rugându-se. De icoană, ca și de originalul ei, adică pictura în frescă din secolul 13-14. din Re (Beata Vergine del Sangue – Fecioara sfântă însângerată), se leagă un miracol: în 1683, după alte surse în 1685, icoana a sângerat⁶.

Imaginea Maicii Klatovy este împodobită de o coroană poleită cu aur și argint și decorată cu pietre prețioase, așezată ulterior pe pictură. Nimbul Pruncului și tivul de la gât a hainei este decorat de aplicații de pietre prețioase.

Conform originalului, Maica era înfățișată alăptând. Dar din pudoare falsă, au repictat sânul, iar variantele ulterioare copiază această stare a picturii. Klatovy este locul proeminent al cultului Mariei în Cehia. Filialele din Ungaria sunt la: Pécs, Görcsöny (1700), Kunszentmárton, (*foto 4-6*) Petőfalva (Maria-Steinwurf, Maria aruncată cu piatră), Szeged - biserica pravoslavă Sf. Nicolae.

Icoana din Re îmbină două tipuri iconografice: „Fecioara Maria, scaunul înțelepciunii” și „Maica Domnului care Alăptează”. Miracolul din Re s-a produs în anul 1494 și este unul dintre cele mai vechi minuni, documentate în scris, al Maicii Domnului: imaginea aruncată cu piatră a început să sângereze.⁷ După cum descrie Bonfini, în aceeași timp când s-a petrecut minunea, și la Buda au fost martori unor apariții ale Fecioarei.⁸

Minunile Maicii sunt în general avertizări. Și Re era bătut cu epidemii succesive de pestă și războaie în următorii o sută de ani.

Cele mai multe copii a Maicii Domnului care Alăptează au fost făcute în secolele 17-18., în timpul marilor epidemii de pestă, pe teritoriul Imperiului Habsburg, în mijlocul celor stabiliți de curând, care sperau protecție puternică de la ea. Ei făceau copii mai mult după tipurile iconografice proprii, aduse de acasă. În Imperiul Habsburg, inclusiv în Ungaria, s-au stabilit mai ales maiștri de construcție și coșari veniți din Italia de Nord sau Elveția de Sud⁹. Așa s-a întâmplat și în cazul coșarilor italieni Ricolt, stabilit în Moravia, sau Francin, care s-a mutat la Buda¹⁰. Copiile, desi-

⁶ Sölch, Fridrich: *Az 500 éves, Rei Vérehulló Madonna magyarországi tisztelete*. Budapest, 1994.

⁷ Descrierea mai completă a minunii vezi: <http://www.mariadinazareth.it/Immagini%20lacrimazioni/re.htm> (Mulțumiri lui dr. Oszkár Cszizmár pentru traducerea din italiană.) Zsuzsanna Korhecz Papp: *A bácsi Vérékép, Bácsországi Szabadka*, 2006.

⁸ Elek Jordánszky: *Magyar Országban s az ahoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*, Posonban. 1836 (editură facsimil, Budapest, 1988)

⁹ János Szulovszky: *Füstfaragók*. Debrecen, 1992.

¹⁰ Prima icoană însângerată din Ungaria a fost comandată de Petru Paul Francin (Francini), coșar stabilit în Buda, de origine nord-italiană, ca dar de fâgăduință pentru că el și familia lui au scăpat cu viață în timpul epidemiei de pestă din 1691-92. Azi, în locul Capelei însângerate,

gur, nu au fost făcute pe loc, tipul iconografic era răspândit prin gravuri și stampe de dimensiuni mici. Acestea poartă pe ele trăsăturile generale ale picturii originale, dar în unele detalii și mai ales în stil, diferă de original. Originalul este de stil roman, copiile reflectă stilul potrivit epocii în care au fost făcute, și poartă amprenta aptitudinii de expresie și simțul artistic al creatorului.

Restaurarea picturii

Materialul de suport a picturii este făcut dintr-o singură pânză de in, țesută cu mâna, care a fost pregătită și grunduită cu fundație de cretă cu bolus roșu, amestecat cu clei, pe o ramă fixată cu cep de lemn (*foto 7-8*). Densitatea țesăturii firelor pânzei este de 12 fire de urzeală și 10 fire de bățătură/cm². Pânza a fost fixată pe ramă cu cuie din fier forjat. Spatele pânzei a fost gresată cu material maroniu, rupturile și lipsurile de material au fost cârpite mai devreme, dar aceste petici s-au desprins, au căzut și s-au îngrămădit pe spatele picturii. Rama făcută din lemn de lățime de 5 centimetri, deteriorat de insecte și cadrul decorativ sunt făcute după aparență, din lemn de rășinoase. Circumstanțele proaste ale păstrării – coridor exterior, curgeri de apă, liliaci –, au cauzat desprinderea, fisurarea, cojirea, albirea și opalescența straturilor de fundație și culoare. O suprafață de aproximativ 15–20% din stratul pictat s-a distrus complet (*foto 9*).

Înainte de restaurare am făcut diverse analize de material, disponibile atunci în Serbia. Analize fototehnice non-destructive (fotografii făcute în lumină normală, lumină razantă, cu radiații UV și radiografie). Analizele microscopice ale probelor de secțiune stratigrafică au fost făcute în lumină normală și UV-luminescență. Am efectuat și teste chimice de solubilitate.

În lumină razantă s-au evidențiat deformările suportului. În radiație UV, după luminescența puternică și uniformă a suprafeței părea, că pictura n-a fost repictată sau reparată în niciun fel. Doar imaginea întunecată a literelor indica, că la acestea s-a folosit aur, dar observarea sub microscop a secțiunii stratigrafice¹¹ făcute din proba 1, a dezmințit această idee. Radiografia¹² a arătat modul de aplicare a albului de plumb, cât și stratul original al textului repictat. Fotografiile IR nu arată nimic, din cauza fundalului roșu.

Pentru conservarea picturii am folosit materiale naturale (ceară de albine și rășină damar) și sintetice (dispersie

apoașă de PVAC). Luarea de decizie a fost influențată în esență de cercetările iconografice și rezultatele analizelor de materiale. Întrebările cele mai importante s-au ivit în legătură cu îndepărtarea vopsirilor ulterioare și reconstrucția suprafeței, mai ales pe partea pictată a sulului de hârtie, în care radiografia (*foto 10*) și analiza stratigrafică a probei nr. 2. a arătat că textul original a fost la fel ca și cel pictat peste, dar era scris cu litere mai mari. Partea din text care se refera la icoana din Re, s-a distrus complet. Pentru ca stratul original să fie păstrat, s-a născut o soluție cu compromis. Din fericire stratul pictat și fundalul roșu, specific acelor vremuri s-a tocit doar într-un loc, lângă obrazul Maicii, astfel lipsa a putut fi reconstruită fără problemă. În partea de jos au pictat mai întâi un parapet cenușiu, iar după peticirea de mai târziu, au revopsit această parte cu culoare neagră. Analiza microscopică a probei luate din stratul de culoare din sulul de hârtie ținut de Pruncul Isus, a atestat această observare (*foto 11-12*). După ce s-a protejat stratul pictat (folosind Novotex și CMC) și s-a curățat partea din spate a picturii, conservarea s-a făcut cu ceară-rășină. Materialul suportului a fost lipit, iar lipsurile completate cu pânză.

Cu intercalarea unui strat de hârtie de natron, suportul picturii a fost dublată, iar în locul ramei deteriorate de insecte, pânza a fost re-tensionată pe o ramă nouă, cu pană. Curățarea s-a făcut cu un amestec de 4 părți de acetat de butil, 4 părți de cellosolve, 1 parte de acid formic (*foto 13*).

Întregirea lipselor fundalului roșu s-a făcut cu chit colorat.

După aplicarea unui strat de vernis de damar, reconstrucția stratului pigmentat s-a făcut cu retuș de ulei, ce se integrează complet (*foto 14-15*).

Cadrul decorativ alcătuit și lipit din părți mici și bătut în cuie a primit tratament contra insectelor, iar conservarea s-a făcut cu Paraloid B72.

După acestea, cadrul a fost completat și vopsit cu culoare neagră, folosind diluant nitro. Culoarea originală a fost probabil amestecată cu liant de clei.

Icoana însângărată din Bač este o moștenire importantă din punct de vedere artistic și cultural-istoric al cultului icoanelor în Imperiul Habsburg. Este singura icoană de acest tip din Voivodina, care dovedește importanța franciscanilor în transmiterea și răspândirea artei și a culturii, prin mijlocul mănăstirilor care legau provinciile de centrele culturale. Prin restaurarea și cercetările făcute, autorul nu a făcut doar o lucrare de rigoare în cadrul muzeului, care prevede protecția și restaurarea colecției, dimpotrivă, tema necercetată și nepublicată până acum se leagă de institutul nostru, de faptul că în regiune Muzeul Orășenesc din Subotica este depozitarul artei maghiare.

Zsuzsanna Korhecz Papp

Restaurator pictură

Muzeul Orășenesc

Subotica, P Zsinagóga 3.

Tel.: +381+24-555-128

E-mail: korhecz.zsuzsi@gmail.com

denumită și capela Francin sau capela Coșarului, stă biserica parohială Maica Domnului din Krisztinaváros, construită în 1797, cu icoana pe altar. Filialele sunt: biserica Mariei cu ghindă din Budakeszi, icoana bisericii franciscane Sf. Petru Alcantara din Pest, icoana de altă dată a bisericii franciscane din Dunaföldvár și pictura de fâgăduială din biserica franciscană din Szeged-Alsóváros. Zoltán Szilárdffy: A magyarországi szentképek és szobrok tipológiája és jelentése. Különnyomat. 1994. Budapest.

¹¹ Mulțumiri pentru secțiunile stratigrafice făcute și documentate de către Milica Stojanovic, fizicianul Muzeului Național din Belgrad.

¹² Mulțumiri lui Tomica Stantic pentru radiografiile făcute în laboratorul Centrului Diagnostic din Subotica.

TITLURILE FOTOGRAFIILOR

- Foto 1.* Icoana din Bač înainte de restaurare
Foto 2. Icoana din Klatovy
Foto 3. Fresca originală din Re
Foto 4. Icoana din Pécs
Foto 5. Icoana din Görcsöny
Foto 6. Icoana din Kunszentmárton
Foto 7. Spatele icoanei din Bač înainte de restaurare
Foto 8. Fundația de bolus roșu se vede în lipsurile stratului pictat
- Foto 9.* Starea stratului pictat înainte de restaurare
Foto 10. Radiografie făcută despre partea cu sulul de hârtie ținut de Pruncul Isus
Foto 11. Proba prelevată din sulul de hârtie a dovedit, că parapetul a fost repictat cu culoare neagră. Secțiune stratigrafică (mărirea obiectivului: 200x)
Foto 12. Îndepărtarea stratului pictat ulterior, detaliu
Foto 13. Icoana după curățire și îndepărtarea stratului ulterior de vopsea
Foto 14. Completarea lipselor fundației cu chit colorat
Foto 15. Icoana restaurată

Traducere: Zsuzsánna Váli